

Х о.

К а з к а.

— * —

I.

Лись ще дримає въ передранишній тыши... Непорушно стоять дерева, загорнени въ сутинь, рясно вкрити краплыстою росою. Тыхо навкругы, мертво... Лышь де-не-де прокынется пташка, непевнымъ голосомъ обизветься зи своего затышку. Лись ще дримає... а зъ сынимъ небомъ вже щось діється: воно то зблидне, наче видъ жаху, то сплахне сяйвомъ, немовъ одъ радощивъ. Небо минуться, небо грає усякымы барвамы, блидымъ сяйвомъ торкає вершечкы чорного лису... Стрепенувся врешти лись и соби загравъ... зашепотили збуджени лысточкы, оповидаючы сны свои, заметушылась у травыци комашня, розитнулося въ гущыни голосне щебетання й полынуло високо,—туды, де небо минуться, де небо грає всякымы барвамы...

На галяву выскакує зъ гущыны сарна и зачарована чудсовымъ концертомъ, зупыняється, вытяга цикаву мордочку до кривавои смугы обрїю, що червоніє на узлисси помижъ деревамы, и слуха.

Полохлывый заяць, прычаившысь пидъ кущемъ, прыгына вуха, вытрища очи й немовъ порына весь у море лисовыхъ згукивъ...

Ажь ось рынуло видъ сходу ясне проминне, мовъ руки—простяглось до лису, обняло його, засыпгло самоцвитами, золо-

тымы смугамы впало на сыню видь росы траву на галяви, де гостро на тли золотого свитла выризняється струнка постать сарны.

У сю вельчню хвылыну тыхо разгортаються кущи, и на галяву выходыть—Хо. Мовь тумань той, сыва борода його мягкымы хвылямы спада ажъ до нигъ, черкається росяной травы. З-пидь билыхъ, кострубатыхъ бривъ, зъ глыбокыхъ западынъ вызырають добри, а лукави очи.

Выйшовъ Хо на галяву, сперся на сучковатый костурь, майнувъ довгою бородою—и повіявъ одъ неи тыхий витрець, холодною цивкою вдарывъ у дерева. И вразъ затремтило молоде лыстя, зашамотило, струсыло зъ себе дощъ самоцвитивъ. Жажнулася сарна й счезла въ гущыни, лышывшы зелени слиды на сыній видь росы травы. Страхъ обгорнувъ зайця, додавъ ще бильшой прудкосты його ногамъ... Сполохалысь пташкы й въ одну мыть ущухлы. Тыхо стало въ лиси—страхъ, якъ тыхо. Тилькы бородастый дидуганъ Хо, старече хихикаючы въ бороду, стоить на галяви...

— Хе-хе-хе! И чога жахаються, дурни?—шамкае винъ беззубымъ ротомъ.—Дида Хо, що свить прозавъ страхомъ? А дидь цилкомъ и не страшный. Ось погляньте!... Та ба—тымъ то й лыхо, що вы не зважытесь звесты очи на дида, тымъ то винъ и в'яляється вамъ страхомъ... Хе-хе!... И завжды такъ... и вси такъ... Ни, не брешы, старый—не вси... На твой довгій, тысячолігній ныви жыттьовой не одна стривалась истота, що смильво зводыла очи до горы, видважно зазырала тоби въ вичи й тоди... О, тсди гарно було обомъ намъ... бо смильчакъ, перевирывшысь, що жажався по дурному, набиравсь новои, ще бильшой видвагы, а ты, старый, чувъ, що може незабаромъ дасы спокій натрудженымъ кисткамъ... Жахаються, а не знаютъ, що страхъ тилькы й истніе на свити полохлыivistю другыхъ, що старый Хо порохомъ розсыпавъ-бы-ся, колы бъ усе жывуще хочъ разъ зважылося глянуты йому въ вичи... Хе-хе! Дурни, дурни... Тилькы стари ноги труджу черезъ дурнивъ... Отъ, якъ втомывся!... э-э!...

И Хо справди зъ велькою напругою ворущыть ногамы, кречке та, опираючысь одною рукою на костурь, а другою разгортаючы довгу сыву бороду, сидае на травы спочыты.

Хо сыдыть посередь галявы, а навкругы його пануе мертва, прыкра тыша. Все жыве, затаившы духа, не спивае, не крычыть,

не ворухытыся, не жые. Видъ ведмеда до мурашки—все спарализовано страхомъ. Рослыны бояться навить тягты сикъ зъ земли, пыты холодну росу, выправыты зибгани лысточкы, розгорнуты звынени на ничъ квиткы. Пустотлывый парусъ сонця зупыняеться въ зеленій гущыни и лышь здалеку прыдывляеться до сывои, мовъ туманъ той, борода дида Хо, и не видважуется наблыжытысь, не вважачы на непереможе бажання попустоваты зъ тою бородою...

Хо сыдыть на росяній травы, а стара пам'ять його пидсовуе йому образы колышнього, образы, де свижымы, яскравымы фарбамы малюються поді духа людського. Ось и ти высокості, на яки здйнятыся може вильный духъ людскый, а ось и ти провалля, де на дни самому, скутый якъ невильныкъ, плазуе винъ у пороси й темряви... Ось, волочучы кайданы, покволомъ, викамы цылымы, проходятъ люде—забыти, залякани люде й не насмилюються звесты очи на Хо, глянуты страхови въ вичи... Хо знае, що тилькы одыныци зважуются на се, а зважышысь, знаходять сылу розбыты кайданы... Ой, колы бъ хочъ одыныць тыхъ було бильше, може не довелося бъ старому мордуватись отакъ, блукаючи по свитахъ, може бъ зложывъ винъ свои кисткы въ домовыну, бо вже ти кисткы давно просятыся на спочынокъ... Эхъ, колы бъ... а тымъ часомъ страхъ владно пануе на земли, змагаеться зъ прыязнею, зъ чеснымы порываньямы, зъ обов'язкомъ, ламле жыття, безсылымы чыныть не то поодынокыхъ людей, ба й цили народы.. Страхъ! Прыщеплений дытныи, выплеканий аномальнымы умовамы суспильнымы, винъ стае чипкою пошестю, робытыся потугою, що тамуе вичный поступъ усього живучого... Страхъ!... Хо—страхъ! А який зъ його страхъ, колы винъ выразно почувае себе порожномъ, немичною руиною, яку тилькы полохлывость людська жене зъ кинця въ кинець свита, наперекирь воли Хо робыть його злымъ геніемъ людскосты... Эхъ, доле, доле щербата! Товчысь, мовъ Марко по пекли... Отъ и теперъ: гарно навкругы, спочыты бъ, а пора на роботу... на роботу! Хе-хе! Ну, вставай, диду, пора!...

Хо ще разъ глянувъ на мовчазну прыроду, звився, обгорнувся, якъ туманомъ, сывою бородою й подався стежкой зъ лису на шляхъ.

А лись ще якусь хвылынку стоявъ нерухомый, мовъ мертвый. Дали—деревы затремтылы, стрепенулысь, разгорнули лыс-

точки... Проминь стрибнувъ на полянку просто до звненихъ квитокъ, пташки заспивалы, комашня заметушылася, лись загомонивъ, прырода зновъ виджыла...

II.

Вечирь. Диты вже напылыся чаю й гуляють; старше, хлопчыкъ рокивъ шесты, сыдыть доли бия шафы й уважно будзе зъ цурпалочкивъ хату. Менчу, по другій весни дивчынку, забавляе нянька, показуючы, якъ сорока варыла дитямъ кашу. За столомъ, блыжче до лямпы, що кризь молошный кльошь розливае мяжке свитло по хати, сыдыть зъ шытвомъ маты. Вона рада, що диты втыхомырылысь. Ой ти диты! Двое ихъ, а такой галась справляють, що ажъ голова паморочыться. Але теперь тыхо. Чутно тилькы, якъ муркае на канапи кить та нянька стыха прыспивуе: „со-ро-ка, во-ро-на диткамъ кашу ва-ры-ла, на порози студыла!“... Дытына зъ щаслывою усмишкою розгортае дрибненьки пальчыкы пухкою ручки, намагаючысь, щобъ нянька показала, котрому сорока дала кашы, а котрому голилку скрутыла. У-решты ся забавка докучае дытыни; вона почына човгатысь на рукахъ у нянькы, намагаючысь до ката.

— Кыця!

Але „кыця“ добре пам’ятае болючи пестоши маленькои деспоткы й дипломатычно клипае очыма, не рушаючысь зъ мисця. Ажъ ось нетерпляча ручка досягла до ката, хапа його за вухо й тягне до себе. Кить скулыть очи, жалибно нявчыть... дали жъ, немовъ диткнутий электрычною искрою вырывается й тика пидъ комоду, лышывшы на руци мучытелькы червоный слидъ гострыхъ пазуривъ. Счыняється верескъ...

— Що тамъ таке, Марыно?—кыдае роботу маты.

— Та то проклятый кить дряпнувъ дытыну...

— У тебе все щось станеться... Забавъ ии заразы! Чуешъ, якъ зайшлася...

Почынається гуцукання. „Ну тыхо, не плачь, гопъ—гопъ! гу-цю-цю!... А-а! погана кыця! мы жъ тоби дамо!... Ну, цыть же, цыть... гопъ-гопъ! гу-цю-цю!“.

Але надаремно. Дытына ажъ заходыться.

— Ну, цыть же, цыть! бо якъ не будешъ тыхо, то я тебе заразы виддамъ дидови Хо!—сердыться нянька й пидносить ды-

тыну до викна.—О, бачъ, стоить дидъ Хо зъ торбою на плечахъ... Скоро крычатимешъ, заразы кыну въ торбу... На тоби ии, диду Хо, на!..

Дытына здоровымы очыма вдывляється въ питъму, що чорніе по-за викномъ, и затыха... Въ очахъ, ще мокрыхъ видъ слизъ, малюється жажъ... Такъ, ти очи бачуть у таемнычій питъми постраха дитей—Хо, страшного, бородатого дида, зъ величезною торбою за плечыма, повною неслухняныхъ дитей. Якыйсь холодъ торкається деликатного дитського тила, щось бере з-за плечей, лячно такъ, плакаты хочеться, а не можна... Дытына на сылу видрывае очи видъ викна й ховае голову въ нянькы на грудяхъ.

И зновъ тыхо въ хати.

— Мамо!—збуджуе тышу хлопчыкъ, кыдаючы свою будивлю.— Мамо! А де теперь сонце?

— Сонце?... Сонце теперь спыть.

— А де жъ його хата?

— Оттамъ за горою, де воно сидае...

— Тамъ, де жыве лисныкъ Панасъ?

— Эге... Але тоби спаты часъ, дытыно!

Дытына однакъ наче не чуе матерынои увагы. Вона пидбига до матери й спирається ий на колина.

— Мамо! А чы сонце мае диты?

— Мае.

— А де жъ воны?

— Де? а на неби... оти зирочки, що въ ночи сяють, то то диты сонцеви...

— А чомъ же воны теперь не сплять?

— Бо воны за день выпалысь, а теперь граються.

Павза.

— Мамо! я хочу до Петрыка!..

Петрыкъ—се сынъ куховарчынъ, що бавыться часомъ зъ панычемъ.

— Не можна, Петрыкъ слабый...

— А я йому занесу яблуко...

— Не можна—сказала!

— Ма-а-мо! Я хо-о-чу до Пе-е-тры-ка-а!..

— Охъ, Господы! Одно скинчыло, друге починае... Цыть мини заразы!.. Не пидешъ!

— Ма-а-мо! до Пе-е-тры-ка-а!..

— Чы не замовкнешь ты мени?... Марыно, а заклучь-но дида Хо!..
Марына пидходыть до викна й грюка въ шыбку.

— Диду!.. диду Хо!.. а йдять-но сюды... а визьмить-но соби не-
слухняного паныча!... „Заразь!“—видповидае вона соби за Хо
пидробленымъ басомъ и видходыть видъ викна.

Хлопецъ добре розуміе Марыныну штуку; винъ не вирыть,
щобъ то Хо промовывъ те „заразь“ такимъ невдатнымъ басомъ,
однакъ йому стае страшно. Винъ видходыть до канапки, якъ
можно дали видъ викна, и почына бавытысь папирцемъ, бгаючы
його въ човныкъ. А тымъ часомъ фантазія хлопцева вперто пра-
цую надъ фигурою Хо. Яки въ його очи? Мабуть червони, якъ
у трусыка... А нись певно такой довгый та гострый, якъ у кухо-
варкы... а може ще довший... Борода била та довга—ажъ до п'ять...
руки... Хлопцеви вразъ уявляються залізни тройчака, що стоять
у стодоли—таки руки въ Хо... конче таки... Йому стае ще страш-
нійше, винъ боиться поворухнутысь, боиться зустритысь очыма
зъ таемнычою питьмою, хочъ щось такъ и тягне його глянуты
въ викно, такъ и тягне, такъ наче шепче щось: „А подывысь, а
подывысь!“ Хлопецъ не може опертыся бажанню глянуты въ ви-
кно, звэдыть очи... и весь холоне... Тамъ, на чорному тли шыбокъ
щось биліе... то Хо... Божевильный жахъ обхплюе дытну, по-
шыршуе зиньци, вытяга облыччя, ворушить волоссямъ на голо-
ви, душыть за горло...

— Диты, спаты! Пора вже!... Марыно, клады дитей спаты!...—
розтынається голось матери й будыть, якъ зи сну хлопця.

Марына ставыть хлопця на молытву.

— „Отче нашъ, що на неби...“—непрытомно проказуе винъ за
нянькою, а самъ дывытысь въ бикъ, на викно. „Нехай буде воля
твоя, якъ...“ Ой тамъ щось рукамы маха, ажъ по викни шкряба!—
тремтыть хлопецъ.—„Хлибъ нашъ щоденный...“

— Нянько, тамъ щось дывытысь въ викно... я боюсь...

— Выгадуйте, выгадуйте, то такы визьме васъ Хо въ торбу...
Ну, проказуйте зновъ: „Хлибъ нашъ щоденный дай намъ сьогодни...“

Але хлопецъ вже не слухае нянькы, винъ не може видир-
ваты очей видъ викна. Те викно прытягуе його увагу, захоплюе
вси думкы, запановуе цілою истотою. У викно те дывытысь
чорна, таемныча темрява, повна фантастычныхъ истотъ, уся-
кыхъ дывъ, повна страхиття... Й все се тыснытысь до викна,
зазыра въ хату, ось-ось пролизе кризь дирку въ розбытій шыбци,

або зъ лоскотомъ видчыныть викно, кынеться до нього, наповняючы хату дыкымъ реготомъ...

Ажъ ось и лижка. Хлопця роздягнено, винъ кутається въ ковдру. Нянька поправля ще щось и гасыть свитло.

— Марыно, посыдь биля мене... я боюся...

— Ото выгадалы! Спить, мени никола сыднты биля васъ...

Въ хати стае темно и тыхо. Хлопець широко розплющеннымы очыма вдывляється въ темряву, напружуе слухы, боячысь пропустыты який зрадливый згукъ. Тыхо. Такъ тыхо, що навить калатання серця выдається глухимъ стукотомъ молота по чомусь мягкому. Уразъ... трись!... Що се? Увага хлопця збільшується до можливыхъ граныць... Уся кровь збигається йому до серця, сердце почына быты на квалтъ... О, зновъ щось зашелестило, зашкрябало... То—Хо. Ось у чорній, якъ чорныло, питми выразно биліе борода його... ось простягається довга, костьста рука... наблыжається до плечей, розгорта надъ ными свои сухи пальци... Обгорненный невымовнымъ жахомъ, утыкае хлопець голову пидъ подушку, скорчується пидъ ковдрою, инстынктово намагаючысь статысь маленькымъ-маленькымъ, яко мога меншымъ... щобъ „страхъ“ не мигъ помитыты його... Винъ затамовуе навить виддыхъ, боячысь податы знакъ жыття, боячысь зрадыты свою прысутність у хати...

А тымъ часомъ чуе винъ, що биля лижка стоить Хо й простяга надъ нымъ свои довги, мовъ зализни тройчака, руки й черкається сухымы гострымы пальцамы його плечей...

Холодный питъ видъ головы до п'ять облыва дытыну, божевильный жахъ побильшуе зиныци, видбира голосъ, деревыныть тило... И довго такъ лежать бидне хлоп'ятко, нерухоме, тремтяче видъ жаху, мокре видъ поту, ажъ тривожный сонъ, прылынувшы, заспокоюе нарешти змордовану офиру полохлывости...

— Хе-хе-хе!—сміється Хо пидъ викномъ, де лежить хлопець.— Хе-хе-хе! И жаль, бере и видъ смиху не можна здержатысь! Смишно, колы прычыною страху бува лышь розпалена уява, а жаль... бо хто разъ спизнається зъ почуттямъ страху, не хутко може видкараскатыся видъ нього... Зросте дытына, змужніе, и багато сыль, вартыхъ кращои доли, змарнуе на боротьбу зи страхомъ, та ще добре, якъ переможе!... Шкода сыль, шкода часу... А хто выненъ? Гай-гай!—хыта головою Хо, загортаючысь довгою бородою та подаючысь у дальшу путь.

Наблыжається пивдень, червцевый пивдень, повный спеку й свиту. Свить хвлямы ллется зъ неба, сповняе повитря, несыто пожыра тини на земли, заганя ихъ пидъ дерева й куши, у гущину. На що вже бувають таемнычи холодкы, а й туды хочъ тоненькою цивкою протыснетъся винъ и сміється, радый, що знайшовъ и тамъ свого ворога—темряву... Тилькы въ оту альтанку, що пидъ старезнымъ волоськымъ горихомъ въ садку, не пуска його дыкый виноградъ, звывшысь тисно й щильно въ одну зелену стину. Вже що не робыть свить—и зайчкомъ плыгае билиа альтанкы, пробывшысь кризь лыстя гориха, и золотою ситкою пада на землю, и мыгтыть, и перельвається, намагаючысь прысунутыся блыжче до темного закутка—та ба! Ніякъ не може. Ставъ на порози альтанкы, зазирае туды, а ввійты—дзуськы! Однакъ винъ помичае, що альтанка не порожня. Тамъ, на зеленій лавци, обкладеній дерныною, спершы голову на руки, сыдыть билиава панночка зъ смутнымъ облыччямъ. Бидна! Скризь теперъ весело, ясно, свить Божый скидається на рай,—а вона сумуе. Потишыты бъ їи, попестыты, та ніякъ увійты, бо та темрява розперлася въ альтанци, мовъ пани яка—и не пускае. На щастя панночка нервовымъ рухомъ зрывае лыстокъ виноградный, зробывшы тымъ маленьку шпарку въ зеленій стини. Зрадилый пустунъ скаче проминнямъ у шпарку й трапля просто на стиль, наткнувшысь на якийсь папирь. Що воно за дыво, папирь отой? Винъ почына прыдывлятыся до його й чытае зъ боку: „инспекторъ шкиль народныхъ“. Пустунъ трохы звомпывъ, перечытавшы тытуль такой важной особы, бо почувается до де-якыхъ провынъ школярськыхъ, але незабаромъ осмилюється й пробига змисть паперу. Въ палери стоить, що панна Ярына Дольська наставляється на вчытельку въ село С. Учытелька! Адже учытелька мае право картаты! И проминь кыдае на дывчыну выноватый, благодаучый поглядъ. Однакъ облыччя дывчыны, блиде й деликатне, зъ выразомъ смутку та внутришнои боротьбы, не мае въ соби ничего гризного, що заспокоюе й осмилюе пустуна на стилькы, що винъ почына гратысь зъ грубою золотою косою дывчыны, цилуваты їи повни уста, бровы, зазыраты въ велькы сыви очи. А панни Ярыни не до пестощивъ. Вона видсувається видъ докучлывого проминя й схыляється надъ паперомъ, чытаючы

його може въ сотый разъ. Такъ, сей папирецъ дорого коштувавъ їй! Щобъ здобути його, вона мусила на сампередъ счыныти боротьбу зъ собою, зи своїмы звичкамы, поглядамы, традиціямы; мусила посварытысь зъ батькомъ, якого такъ кохае, довесты до слизъ та нарикання матирь. Але се була тилькы прелюдїя, и покы тяглася вона—дивчына почувала въ соби силу боротыся й перемогты. Теперь же, зъ папирцемъ сымъ, мусыть початыся акція, такъ нетерпляче очікувана акція... и дывна ричь! Панна Ярына въ сю ришучу й важну хвылыну почувает, що сылы їи меншають, слабнуть, що вона вже не здатна до боротьбы. Невже въ неи стало энергїи тилькы на прелюдїю?

Панна Ярына складае руки на столи й безсыло опускае на ныхъ свою русяву голивку.

Колысь вона була щасливою дытыною, коханою одыначкою багатого дидыча. Одягнена въ оксамытъ и шовкъ, пересвидчена, що найдрибнїйши забаганкы їи будутъ заспокоени, оточена роємъ услужныхъ бонъ та служебокъ, вона весело стрибала по великихъ кимнатахъ палацу, по тиныстыхъ алеяхъ батькивського парку. Незабутня пора!

Одно тилькы дратувало Ярынку, робыло їй навить прыкристь—се заборона бавытыся зъ селянськымы дивчатамы та хлопцямы... Фи! „Хлопськи диты“!—яки въ ныхъ манеры, яка груба мова, яка моральнисть! Адже то „быдло“, а не люде!—чула вона навкругы. Однакъ мала Ярынка, пидь впливомъ оточення, мало-помалу оговталася зъ такымы поглядамы, ба й сама стала въ таки видносныны до „быдла“, у якыхъ булы батько та маты. Вона небавомъ зрозумила, що мужыкивъ сотворено лышь на те, абы ораты батькови ныву, служыты за фирманивъ, кухаривъ, робитныкивъ. Навить бильше. Вона сердечнїйше видносылася до справжнього „быдла“, нижь до той „ныжчої расы“. Колы для забавы панночки прыводылы передъ кганокъ мале телятко, або визныкъ прыносывъ щенятъ, Ярынка обїймала ихъ, цилувала, пестыла, знаходыла „чудовымы“, тоди якъ на дивчыну, дочку наймычкы, не звертала вже найменшой увагы, наче то була не людына, а килокъ, забытый на свому мисци. Словомъ—Ярынка стала панночкою, якъ и їи прыятелькы, сусидкы зъ другихъ селъ.

Мыналы рока, збыльшуючы той муръ, що стоявъ межы дворомъ а селомъ. Зъ одного боку булы паны, зъ другого—„быдло“. Выросла Ярынка на панну Ярыну й мусила позбутысь думкы, що

все, що їй оточує, належить до батька, або може бути куплене батькомъ за гроши. Ярына знала вже, що батьки їй бидніють и хочъ не показують сього передъ людьмы, навить трыбъ жыття не зминують, але почувзється вже потреба негайнои ликвидациі интересивъ для забезпеки хочъ неласого шматка хлиба.

Тымъ часомъ дозвилля (а сього добра въ панни Ярыны було чымало) вкупи зъ допытльвымъ розумомъ напрямлы дивчыну на кныжки. Пожыраючы безъ ладу сотни томивъ, Ярына вмила однакъ зибраты въ головци проминня мысли, розкыдани тамъ, видгукнутыся серцемъ на чесни й высоки порывання. Прыродня щыристь стала тутъ у прыгоди. Правда, кожна нова думка, що не згоджувалася зъ їй дотеперишнимъ свитоглядомъ, выклыкала цилу бурю въ молодій, незмицилій ще души, але муръ, що виддилявъ їй видъ села, валыся й видкывавъ не „быдло“, а справжнихъ людей, зъ людськымы интересамы, болямы й радощамы. Ярыну зацикавыло се невидоме їй „мужыцьке царство“. Вона почала прыдывлятыся до нього, на скилькы се було въ їй змоси,—и налякалась темноты й убожества, що панувалы тамъ. Боже! побичъ жыють люде, браты їй, и ныдіють въ темряви та злыдняхъ, колы вона збыткується працею рукъ ихъ?! Чы жъ писля сього можна назваты себе людыною? Чы жъ писля сього можна добачаты въ соби образъ Божый?... Ни, годи! Розбыты пута, що видъ вику сковують били, неробучи руки, скынuty полуду зъ очей и чесно та смильво звернуты скрывдженымъ те, що до нихъ належить. Доволи быты лялькою: колы людына—то людына, и довесты се треба диломъ, а не словомъ.

Дивчына запалылася до працы, до діяльности, поклала прысвятыты жыття свое для тыхъ, що доси працювалы на неи. Такъ справедливистъ каже. Вона буде вчытелькою, вона понесе свить у темряву, потиху—смуткови, помичъ—убожеству. А що вдома чекае на неи буря, такъ що жъ,—хиба вона не вынесла вже бури сама въ соби, колы нови думкы, нови почування стрилыся зъ їй первиснымъ свитоглядомъ?

Дома справди счынылася колотнеча. На Ярыныни планы стари спершу дывылыся, якъ на дывоглядни забаганкы пещенои дытыны, але побачывшы, що не жарты--звонпылы. Сльозы, бланганья, спазмы, проклоны—похытнули завзяття дивчыны. Але вона перемогла себе : поставыла такы на свому. Замоклы батькы, затаившы смутокъ у серци, однакъ не тратылы надїи, що часъ,

або який випадокъ звернуть имъ дытуну, прытулять ии зновъ до чулого, батькивського лона. И випадокъ, на який рахували стари, лучывся, погиршуючы й безъ того важку ситуацію. До Ярыны посватався багатый сусидь-дидычъ. Ярына спершу й слухаты не хотила про шлюбъ, дали жъ, скоряючысь передъ батьковою волею та бланнныма закоханого сусида, выпрохала соби тры дни, щобъ розважыты все та помиркуваты, покы дасть ришучу видповідь. И власне другого дня посля сього прыйшовъ видъ инспектора довго очикуваний папиръ; прыйшовъ, и замистъ заспокоиты—збурывъ, сколотывъ ии спокій, зи дна души пиднявъ сумнивы, пидтявъ виру. И ось теперъ сыдыты Ярына надъ тымъ паперомъ, безсыло опустывшы на руки русяву голивку...

Вона не рада тому паперову. Такъ, не рада... Ще недавно, ще позавчора, якъ Бога зъ неба, выглядала його, а ныни—не рада... Ричъ певна, що вона не зречеться своихъ замиривъ... Вона ламле все—и йде туды, де ий слидъ буты... И не те, щобъ вона не рада була... а такъ, не налагодылася до нового жыття, не звыкла ще до думкы, що завтра покыне батькивську стриху... По-кы-не бать-кив-ську стри-ху... Бррь!... Ну, и чого тремтиты? Ой, ти нервы... Треба себе взяты въ руки, бо нервы непотрибни для тыхъ, що йдуть на боротьбу. Аджэ скилькы дивчатъ пишло вже по тій стежци, що стелыться передъ нею... Правда, бильшости дивчатъ тыхъ лекше було початы нове жыття, нижъ ий, бо бильшисть ихъ выйшла зъ родынъ убогихъ, зъ такыхъ, де кожне ще зъ молокомъ матери, всысае потребу пради для шматка хлиба. Тамъ уси працюють, уси заробляють... Тамъ нема традицій, яки бъ багномъ закалялы все, що вырывається зъ зачарованого кола эгоизму та кастовыхъ интересивъ.

— Зачароване коло... Охъ, те зачароване коло!...—шепотять блиди уста дивчыны.—Чы стане жъ у мене сылы, чы стане видвагы розирваты його, выиты въ свить шырокий на боротьбу зъ тымъ, що воно замыкае? Добре, я розирву його, я выйду звидты. Але чы перетрываю, проклята родыною, осміяна подругамы, одна середъ невидомого мени шырокого свиту?... Де ти сылы въ мене для боротьбы? Де той гартъ, що мигъ бы служыты порукою перемогы? Я—теплична рослынка... выбуяла въ штучному тепли, въ душній атмосфери теплицы... Перша буря зламае мене, вырве зъ кориннямъ... И замистъ бажаной корысты, жывымъ докоромъ стануть передъ мене закрывавлени сердца родыны й мое власне роз-

быте, знівечене жыття... Боже! що се зи мною? Звидкы легкодухисть така? Що варте жыття мое передъ необмежnymъ моремъ людського страждання?... Ни, годи... Питы туды, куды сердце клыче й обов'язокъ... Зъ сылою, яку я почуваю въ соби, зъ сылою любви—можна багато зробыты... Тилькы не лякатысь, тилькы не тратыты надіи и... все буде добре... Що тутъ довго думаты? Адже давно вже ришыла я початы нове жыття. И почну, и кинецъ на тому, и ничего мыслыты, и ни надъ чымъ миркуваты... Корабли спалено... И чого я тремчу вся? Чого?... Дурю себе видвагою, колы чую, що сылы мои слабнуть, що я легкодуха, никчемна истота?...

Ярына повнымъ розпуки рухомъ заламуе руки й видкыдае назадъ, на зелену стину винограду, свою бияву голивку зъ облыччямъ, покритымъ тинямы муки та внутришньої боротьбы.

А въ тремтячыхъ тиняхъ гориха стоить Хо й зазира въ темну альтанку, и хыта старую головою, и віе холодомъ зъ бороды.

— Гай-гай!—шепотять його старечи уста.—Стилькы сылы молодой маты, маты жыття циле передъ собою—и не зважытыся статы до боротьбы зъ дидомъ, зъ порошкомъ, що не ныни—то завтра разсыплеться! Хе-хе!... Та глянь-бо, подывысь!... Подывысь, що на мени нема той мантіи традицій, у яку ты загорнула мене... Де тамъ! Не хоче... Не зважытыся й очей звесты на дида... Гай-гай!...

— Ну и доля!!--мымыть дали Хо тономъ раздратованья.--Кожне уявляе соби мене, якъ хоче. Для одного я—зъ торбою на дитей, зъ рязкою въ рукахъ; другой убирае мене въ шаты традицій, поговору, забобонивъ; третій тремтыть передо мною, якъ осыка на витри; четвертый... а все зле та немудре! Колы жъ скинчытыся мука моя, колы жъ спочну вже, колы вже поховае мене смилывисть людська?... Ну й доля, ну й люде! Ажъ мене злысть розбира!...—бубонуть старый соби въ бороду, що мягкымы сывымы хвылямы злывається зъ легенькымъ паромъ, выссанымъ сонцемъ зъ вохкой, теплои земли.

— Чекай же,—каже винъ дали,—хочъ помщусь на тоби, полыхыва истото, хочъ полякаю тебе... Ты хочешъ статы до боротьбы зъ потужнымъ ворогомъ—зъ убожествомъ та зъ темнотою? Добре!... А чы маешъ ты сылы до той боротьбы—ты, слабосыла жинко? А глянь-но, панно, у свое жыття мынуле, щд ты звидты вынесла? А ну, подывысь!...

Ахъ, те жыття... Безжурне, у достаткахъ, у роскошахъ— воно тилькы розпестыло ии, ослабыло волю... звидтиль вынесла вона саму незарадність, непрактичність... Ни, те жыття ничего бильшь не дало, не въ ньому шукаты джерела сылы...

— И зъ такымы засобамы ты гадаешъ боротыся,—шепотыть Хо.—А чы видаешъ ты, нерозумна дивчыно, що видъ тебе вид-каснется родына, скоро ты пидешъ на-перекирь ий, що вси, зъ кымъ ты жыла доси, закаляють тебе болотомъ, яко зрадныцю ихъ кастовыхъ традицій? И до кого ты звернешся, колы, зламана боротьбою, запрагнешъ потихы, спокою? Хто пидтрымае тебе розбыту, зневирену?

— Правда... правда... Нихто! Одна... Нема ридной души, щобъ щырымъ словомъ, спивчуттямъ загоила раны сердечни, заспокоила, пидтрымала... Видризана, якъ скыбка видъ хлиба, самотня, якъ хрестъ на роздорожжи... Пустка навкругы, холодъ...

— А чы видаешъ ты,—пиддае Хо,—щó то недостаткы, убожество—ты, що зросла въ роскошахъ, що не робыла на шматокъ хлиба? Не страшно тоби змарниты въ неривній боротьби, до часу скласты въ домовыну молоде жыття?...

Боже! Усе проты неи: и люде, и становыще жинкы, и убожество... Усе наче змовылося, щобъ кынuty ии въ огонь, обсмалыты ий крыла, колы вона рвется лышь до свитла. И Ярына бачыть вже свои били, выпещени руки—худымы, чорнымы видъ пращи, бачыть красу свою змарнилу, зив'ялу, чые въ грудяхъ хорє, розбыте сердце, а за плечыма смерть... Смерть... не нажывшысь, не зазнавшы щастя, не зробывшы дила... Бррр!...

— Эхъ, залышыты бъ краще вси си мри,—спокушае Хо,—та взяты видъ жыття все, що воно може даты для особыстого щастя, скорыстатися зъ молодощивъ, бо, якъ кажуть—„не вернется весна“... А що тамъ хтось стогне, хтось пропадае—заплющыты очи, затулыты вуха, якъ робыть бильшисть—и моя хата зъ краю...

— Боже, яка мука стояты оттакъ на роздорожжи й не знаты, кудюю йты!... Щó робыты, що чыныты?... Боже!...—Ярына зъ розпукою заламуе руки и впадае въ тяжку задуму.

Вразъ ии будять дэвинкы голосы. То дивчата-робитныци йдутъ садкомъ на полудне.

— Чулы, дивчата, наша панна виддається! Тамъ такой гарный панычъ сватае, хочъ воды напыйся—чорнявий - чорнявий, а

очыма такъ и грае... Якъ я бачыла, прыйиздывъ, отсе вже буде день зо тры...

— Але виддаецься? Забожысь, Одарко!

— Прысяй Богу! А вона, чуєте, не хоче за нього...

— Слухайте, бояры, якъ князь бреше! А ты жъ звідкы знаешъ? Може той панычъ до тебе гравъ очыма, от-отъ невидко, якъ старостивъ прышле...

— Падку мій, смутку мій! А я бъ що зъ такимъ чоловикомъ подіяла, що робыты не годенъ?

— Отсе сказала! Адже Одарка швидко свого матыме—такого, що якъ говорыть, то й носомъ грае, не тилькы очыма!

— А то-жъ! Э, не журиться, дивчата, кожна зъ васъ диждецься! Буде пробій-голова, а масты-головы не буде, ни!...

— Ха-ха-ха! Ну й выгадала, турокъ ты немырований!...

Середъ реготу та жартивъ промынула весела громадка дивчатъ альтанку, де сыдила Ярына, сполохана голосамы, зъ думкамы, що поплывлы вже въ другый бикъ.

Ии сватають. Такъ. Передъ нею видкрываецься особысте щастя, родынни втихы, достатокъ, жыття безжурне. Правда, вона не закохана, але ій подобаецься чорнявый сусидъ, вона ничего бъ не мала проты його замиривъ, якъ бы не почуття иныхъ обов'язкивъ, не инший шляхъ, що стелыться передъ нею. Але вона стоить надъ тымъ шляхомъ и мучыться сумнивамы й шукае выходу... Выхидъ йесть... Одно слово—и доля ии з'єднаецься на вики зъ долею другои истоты, що кохае Ярыну безъ пам'яты... Выйты замижъ? Хто се сказавъ? Ни, причъ усяки спокусы, усяки выкруты—вона йде за своею идеею!...

У ту жъ саму хвылыну въ дверяхъ альтанкы мыгнула тинь, и чорнявый хлопецъ, здймаючы брыля, пытае прыемнымъ баритономъ.

— Чы вильно сполохаты задуму вашу, панно?

Ярына жахаецься, блидне, щобъ заразы заллятыся кармазыномъ.

То винь прыходыть по останне слово.

Вона не встыгла опам'ятатысь, якъ винь трыма вже ии за руку й тыхо промовляе тремтячымъ голосомъ:

— Панно! Я не маю ще права выявыты вамъ, якъ я мучывся, чекаючы на слово, що выробыть сердце ваше въ одповидь на мои почуття й замиры. Я ще й доси въ непевности тремчу за долю

свою... и ще разъ важуся благаты васъ, панно Ярыно—не видій-майте видъ мене руки вашои, хай вона буде завдаткомъ нашего будучого щастя...

Ярына сыдыть блида, непорушна, зъ слидамы переляку та боротьбы на облыччю, але не видіймае руки видъ щасливого хлопця.

Хо не мае тутъ бильшь роботы. Похытуючы сывою головою та покректуючы, чвалае старый дали, шукаючы, де бь спочыты натомленою душею, натруженнымъ тиломъ.

IV.

Макаръ Ивановычъ Литко вставъ мабутъ зъ лижка ливою ногою, бо такъ йому сьогодни не по соби щось, усе його дра-туе, усе турбуе. У ночи, правда, змучывъ його поганый сонъ. Ото снылось йому, що въ його бувъ трусъ, що при труси тому знай-дено килька прымирныкивъ тоненького збирныка творивъ укра-инського поэта-самовродка Рябоклячки,—збирныка, пущеного nota bene цензурою, але выданого його коштомъ—и то въ великій таемныци, треба додаты. Непрохани гости гризно выпытували Макара Ивановыча, звидкы взявъ винъ таки страшни брошуры та яку циль мае трыматы ихъ, а Макаръ Ивановычъ, наляканий, зрошений цыганськымъ потомъ, брехавъ, що купывъ ихъ тилькы за-для ихъ дешевыны, маючы потребу въ папери для обгортання снідання свсимъ дитямъ-школярамъ, що винъ не знае, про що пышется въ кныжкахъ тыхъ, бо не вміе навить чытаты по вкраинському та що взагали ничего спильного зъ такъ званымы „Малороссамаы“ не мае й не хоче маты... Йому однакъ не понято виры, потягнуено його зъ дому, страхано в'язныцею, карамы, за-сланнямъ... Макаръ Ивановычъ выправлявся, прохавъ, мало не плакавъ, врешти почавъ пручатыся и... прокынувся. Прокынувся й сплюнувъ. А де жь! Прыснуться жь таке, змордуе, нагодует дрижакамы... Тьфу!... А все черезъ вечерокъ той вчорайшій у „молодыхъ“ Украинцивъ... Отъ якъ не хотилось йому йты туды, а треба було... Прохано старшыхъ; якось ніяково не питы. Ну жь и наслухався винъ тамъ! Се... се просто божевильни люде, ти „молоди“. Се... кандыдаты на шыбеныцю на кращый кинецъ! Давай имъ заразы все—и свидому вкраинську интеллигенцію, и народню освіту зъ добробытомъ, и ридню культуру, и героивъ

и патріотивъ, и грушки на верби, и зирку зъ неба!... Ни, винъ не мигъ дали слухаты, не мигъ пробуваты дали въ товариствы шаленыхъ, що самохитъ идуть пидъ нижъ... Винъ просто втикъ зъ вечерныхъ, затульшы вуха, озыраючысь, чы хто не помитывъ його навить близько хаты, де було зібрання.

Адже й винъ Українець, и винъ патріотъ... се доведено не разъ и не двичи. Хто, якъ не винъ, ще за часивъ студенства, висимъ мисяцивъ высидивъ у в'язниці?... Правда, не въ украинствѣ шукаты всихъ причынъ того в'язення, але якось прьемно теперь, колы вже лыхо давно мынуло, заличыты тыхъ висимъ мисяцивъ на карбъ патріотычного страждання...

Дали—хто, якъ не винъ, пидтрымуе молоди таланты, такъ потрібни „Малороссіи“? Адже винъ не пожалувавъ 100 карбованцивъ на выдання творивъ самовродка Рябоклячки, а позаякъ творивъ тыхъ ниhto не купувавъ—на власни гроши набувъ сотню прымирныкивъ, щобъ послаты на село, до своихъ, и такымъ робомъ довесты, що, вирный демократычнымъ прынципамъ, не розрывае звязкивъ зъ народомъ, пам'ятае про його духови потреби... Адже вси знаютъ, що вже десять литъ збирається винъ напысаты наукову росправу на вкраинській мовѣ, хочъ та мова страхъ яка бидна, яка нездатна до науковыхъ праць... Винъ згоджується, що не знае мовы... такъ якось не було часу вывчытысь... и черезъ те мусыть балакаты по московському, здобуваючысь инколы на макаронични фразы. Але тежъ видно всимъ, що винъ все збирається простудіюваты трохи вкраинську мову... А на роковынахъ, на вечерныхъ—хто такъ патріотычно (безъ жартивъ!) пье горилку, такъ шыро заведе писни, вдарыть тропака?... А скільки страху набратыся, скільки натремтитыся, скільки обережности треба, щобъ не зрадытыся передъ ворогами. И се ще не патріотызмъ? Мало на сьому ще? А вони патріотивъ шукають!...

Макаръ Ивановычъ здвыгъ плечыма й почавъ ходыты по покою взадъ та впередъ. Очевыдячки думкы си не заспокоили його. Щось ще турбовало його, залазыло до серця, зазырало пидъ шкуру комашнею. Макаръ Ивановычъ бувъ неспокійный. А ну жъ, бороны Боже, хто спостеригъ, якъ винъ увиходывъ або выходывъ зъ зібрання „молодыхъ“? А що тоди буде? Погана справа!... Лыхый понисъ його туды, до тыхъ божевильцивъ. Чы не краще то було питы „на винтъ“ до сусида? Атъ!... А тутъ ще сонъ такой, наче вишче щось. Погано... Э, що тамъ врешти сонъ—

дурныця. Воно якось не прыстало навить людыни зъ вышою освітою, зъ поважнымъ становыщемъ значного урядовця вирыты въ сны, якъ вирыть у ныхъ темна, неосвичена баба на сели... А проте на серци наче мыши шкрябають.

Макаръ Ивановычъ зупынивсь передъ дзеркаломъ, звидкы вызырнуло до його чепурне, але пом'яте вже облыччя зъ шпакатою бородою, зъ довгымъ украинськымъ носомъ, хытрымы сывымы очыма та выплеканымъ волоссямъ, що мовъ крымськымъ смушкомъ вкрывало йому голову. Кокетнымъ, навыклымъ рухомъ поправивъ винъ бороду й волосся, осмихаючысь до думкы, що не понизывсь ще курсъ його въ жинокъ. Але се не помогло. Сонъ та вчорайшій вечиръ не йшли йому зъ головы, дратувалы нервы. Винъ усе сподивавсь чогось лыхого.

У-разъ—дзвінокъ.

Макаръ Ивановычъ такъ и жажнувся, такъ и затремтивъ увесь. Неспокійнымъ поглядомъ окынувшы покій, немовъ бажаючи запевнытысь, чы тамъ нема чого небезпечного, винъ самъ побигъ видчыняты двери.

— О-охъ!—зъ пильгою зитхнувъ Макаръ Ивановычъ, вертаючысь до покою зъ пачкою кореспонденцій.—Лыстоноша!

Нервовымъ рухомъ видкынувъ винъ на бикъ „Свѣтъ“, „Кіевскую Старину“, „Зорю“ й узаясь за лысты.

Видкрытка. Видъ кого бъ се? А-а, видъ брата-бурсака...

Прочытавшы заледви килька сливъ, Макаръ Ивановычъ почервонивъ, пидплыгнувъ на мисци и въ найвыщому обуренню кынувъ видкрытку на стиль.

— Се... се... се чортъ зна що таке!...—скрыкнувъ винъ.—Се просто никчемність. Пысаты до мене по вкраинському на видкрытци... компромитуваты мене!... Видкрытку кожне може перечытаты, кожне може побачыты... Я не дозволю такъ компромитуваты себе... Я жъ йому прочытаю „патеръ-ностеръ“.

Макаръ Ивановычъ бигавъ по хати въ сыльному роз'ятренню, наче зъ видкрытки тои знявся рій висъ та покусавъ його. Врешти, трохы заспокоившысь, винъ узаявъ картку въ руки, щобъ дочытаты.

— Ну, що жъ тамъ особльвого. „Я здоровъ, коханий брате... якъ твое здоров'я?... на святкы може прыйиду...“ Отъ и все... Ну, взявъ бы й напысавъ бы по „російському“... А то...—Макаръ

Ивановичъ здвигъ плечыма й сердыто подеръ видкрытку на дрибненьки шматочки.

Другый лысть, вже у коверти, выкыкавъ тилькы усмишку на уста Макара Ивановыча. Одна вельмы поважана особа, звертаючысь до його патріотызму, прохала поратуваты молодого украинського пысьменныка, якому теперь дуже скрутно; особа та зиставалась въ надіи, що Макаръ Ивановычъ дасть протже іи місце въ свой канцеляріи, бо ще недавно натякавъ, що потребуе помичныка. Макаръ Ивановычъ осмихнувся. Нема дурнивь! На сей гачокъ його не зловышь! Винъ буде прыйматы въ канцелярію „молодыхъ“? На вищо? Щобъ скомпромитуватыся, щобъ маты неспокій, а то—хто зна?—може й велькый клопитъ? Хиба винъ не знае тыхъ шыбай-голивъ, купаныхъ въ окропи!

— Ни, красненько дякую!—розводыть винъ рукамы зъ уклономъ, наче передъ нымъ сыдыть та особа, що пысала лысть.—Звертаетеса до патріотызму? Згода! Даю п'ять... ну, десять карбованцивъ до складкы на запомогу голодному, але встрымыты палець межы двери... уклинно дякую... Може хто другый з'охотытеса...

Осмихаючысь, Макаръ Ивановычъ заразы же напысавъ солодку видповидь, выставляючы прыкрыть, яку зробыла йому неможлывисть даты місце певній особи черезъ бракъ ваканціи, й запевняючы заразомъ, що почуваеться до обов'язку зробыты все можлыве для украинського пысьменныка.

Задоволеный зъ свого дипломатычного маневру, Макаръ Ивановычъ заклеювавъ лысть, колы зъ другои хаты, якъ бомба, влеть въ його чотырылитній сынокъ.

— Папа! папа!—загаласувавъ винъ.—Мама сказала, чтобы ты послалъ по водку!...

— За водкой... за водкой, а не по водку!... Сколько ужъ разъ я замѣчалъ тебѣ, мужиченокъ ты этакой?!...

И роздратованный украинський патріотъ, забуваючы на хвыльнку на свій патріотызмъ, выбигъ до другою покою, гукаючы на жинку:

— Маша! прошу тебе звернуты увагу вчытелькы нашої на те, якъ балакають наши диты! Адже воны страшенно каличать „російську“ мову! Се Богъ зна що таке... се ни на що не схоже!...

Макаръ Ивановычъ хвылюеться, бигае по хати.

Усе наче змовылось сьогодни, щобъ дратуваты його: и лысты, и диты, и згадки вчорайшихъ вечерныць... Ай, ти вечерныци!..

не дурно кажуть, що якъ мае скластыся лыхо, то Богъ и розумъ видбере. Треба жъ було зробыты таку капітальну дурныцю—питы на ти вечерныци... Буты не може, щобъ не пронохано, хтѣ тамъ бувъ, про що балакано... и тоди... прощай, Макаре Ивановычу!... Попрощайся зъ посадою, зъ родыною и въ двадцять чотыри годны... Ото вклепався, ото вскочывъ!...

Буйна фантазія тручае бидного Макара Ивановыча по пылости въ якусь чорну безодню, звидкы нема стежки на верхъ. Страхъ обгортае його такый, якого винъ не прыгадуе въ дытынстви навить... Напевне соромъ перемигъ бы той страхъ, колы бъ нашъ патріотъ мигъ зъ боку глянуты на свою громадську видвагу, чы то пакъ на бракъ на неи. Але де тамъ йому до сорому, колы шкура въ небезпечности! Шку-ра, розуміете вы? шкура!!!

Макаръ Ивановычъ такъ завзято бигае по хати и такъ крывытсья, ажъ дидъ Хо, що вже давненько кризь викно прыдвляється до сіеи сцены, не може вдержатысь видъ смиху. Старый знае, що небезпечнисть не скаламутыты лойяльного жыття добродія Литка, и весело хихикае.

— Хе-хе! Отъ ще перелякана людына! Хе-хе! Мени бъ нічого й стояты тутъ, такъ втишно дывытысь, колы доросла людына, громадянынъ, мовъ заецъ той, полохаецься абы-чого. Почекаю ще часынку, забавлюся, бо нічого нема втишнійшого, якъ такый страхополохъ— „филь“.

О, зновъ дзвінокъ!...

Макаръ Ивановычъ ажъ кынувся, такъ той дзвінокъ прыкро вдарывъ його по напруженыхъ нервахъ. Яке тамъ лыхо дзвонить та й дзвонить? Марійко, Варко! Не чуєте, що тамъ хтось дзвонить? Швыдче видчыныты!...—Макаръ Ивановычъ, бажаючы динзатысь, хтѣ прыйшовъ, кризь видхылени двери зазырнувъ у передпокій... зазырнувъ и похоловъ. Ой, леле! Офицеръ... зъ бильмы шлифамы. Макарови Ивановычу ажъ въ очахъ потемнило, ажъ въ п'ятахъ похололо... Отъ и справдылося його передчуття. Отъ и нещастя!... Блiddy, переляканыи Макаръ Ивановычъ пидбигъ до столу, скинувъ на його очыма, ухопывъ бидну, невынну „Зорю“ и не вважаючы на протестуюче „Д. Ц.“, укынувъ ии пидъ стиль у кошыкъ. Запевнывшысь, що въ хати нема бильшь нічого „небезпечного“, винъ скупчывъ усю сылу воли, щобъ даты облыччу свому спокійный выразъ.

И саме бувъ часъ. У хату вступивъ гисть... військовий ликаръ, знайомый Макара Ивановыча.

Х-у-у! Якъ же винъ налякавъ його!

Макаръ Ивановычъ ледве перевивъ духъ. Тремтячий, блидый, винъ привитався до доктора, попрохавъ його систы.

— И чого винъ ходыть до мене, отой ворохобныкъ?—промайнула думка въ голови Макара Ивановыча.—Адже я вже разъ „не пизнавъ“ його на вулицы...

— Почну, колы дозволите, просто зъ дила, яке привело мене до васъ,—почавъ гисть, сидаючи на дзыкглыку проты господаря.—Учора вы такъ хутко покинули нашъ гуртъ, що...

— Голова мене розболилася такъ, що, повирыте, ледве до лижка доплентався,—скривывся Макаръ Ивановычъ.

— Ото-жъ и мы такъ домиркувались, що вы лыбонь занедужалы... Якъ вамъ видно,—вивъ дали докторъ,—позавтра въ мисти Луцькому мае видбутыся гучный похоронъ нашего славного пысьменныка, що сымы днямы померъ. Шануючы заслугы його на поли вкраинського пысьменства, а такожъ выходячы зъ того, що намъ потрибни теперъ межы инышымъ и манифестаціи, яки бъ свидчылы про истнування наше, передъ шыршою публычностю показувалы, що мы жывемо,—ухвалыла громада наша прыняты удиль въ тому похорони депутаціею й винкомъ на могылу покійного. Винокъ вже замовлено, и гроши на нього помалу збирається, але...

— Чого се винъ хоче видъ мене? чы не грошей, часомъ?—миркувавъ соби Макаръ Ивановычъ и перехопывъ, выймаючи калытку:

— Прошу не забуваты, що й зъ мене належыться частка на винокъ...

— Спасыби,—обиззався докторъ, ховаючи жовтый папирецъ.—Властыво тутъ ричъ не въ грошахъ, а въ депутаціи,—казавъ винъ дали.—Мы ухвалылы vybrаты трьохъ—двохъ молодшыхъ и одного старшого. Громада наша, чоломъ даючи передъ вашимъ патріотызмомъ и заслугамы, прыпоручыла мени прохаты васъ пойхаты депутатомъ на похоронъ и завезты винокъ, що я й чыню теперъ зъ прыемностю...

Макаръ Ивановычъ зразу налякався.

Може се небезпечно?... Але таки почесни запросыны прыемно полоскоталы його пыху. Такъ! Не помылылася громада, на-

зважаючи його патріотомъ... Винъ такъ любить Україну й той добрый український людъ! Бідна, бідна Вкраина, чого бь винъ не зробивъ для неї!...

Макаръ Ивановычъ цилкомъ розкысь. Винъ дякувавъ за честь, запевнявъ въ свому патріотызми, разводывся надъ бракомъ інтелигенції вкраїнської и врешти обицявъ, умовывшысь що до своєї роли зъ громадянами, выйхаты завтра въ мисто Луцьке ранишнимъ потягомъ.

— А хто йиде зъ молодыхъ?—зупынивъ винъ виходячого доктора.

— Семень Пылыпчукъ зъ Андріємъ Гаврыленкомъ.

— Погана кумпанія!—подумавъ Макаръ Ивановычъ, кривлячыся.

Докторъ попрощався й выйшовъ, обицявши за дви годины прыслаты винокъ, а Макаръ Ивановычъ лышывся у хати.

Ба не самъ, бо й Хо втысся за докторомъ и прычаився въ куточку, звидкы выгіднійше стежыты за кожnymъ рухомъ тила й духу Макара Ивановыча.

Макаръ Ивановычъ пройшовся по хати, затыраючи руки. Винъ радый. Винъ завжды бувъ певнымъ, що заслугы його, яко патріота, не загынуть марне. Золото—скризь золото. Винъ навить не дывується, що з-помижъ чымалого гурту громадянъ выбрано його депутатомъ на похоронъ. На честь таку винъ мае право... Тилькы... на вищо ти двое молодшыхъ? Вони якись... не певни... Адже можна бь було запрохаты когось зи старшыхъ— правда, не такихъ славныхъ патріотивъ, якъ Макаръ Ивановычъ, бо не вси жь зазналы в'язници, выдавалы творы Рябоклячки, збиралыся пысаты наукову розвідку—але все жь людей певныхъ, поважныхъ, зъ становыщемъ... А то... Семень Пылыпчукъ... Андрій Гаврыленко... Чекайте! Який се—Андрій Гаврыленко? Чы не той, часомъ, що недавно бувъ пидъ доглядомъ?... Якъ же се винъ, Макаръ Ивановычъ, урядовець, людына офіціально лойяльна, прылюдне выступыть зъ нымъ у такій справі, що вже сама зъ себе трохы... якъ бы се сказаты?... ну, трохы небезпечна! Ни, се Богъ зна що таке! Се... се... просто неможыве! Теперъ такый часъ, таки умовы, що, якъ плюнуты — пидпасты пидъ категорію Вкраинофиливъ, сепаратыстивъ, политычно небезпечныхъ et caetera. А на що се? Та й, межы намы кажучы, до чого намъ теперъ ти манифестації, до чого такый бучный похоронъ, зъ винками, зъ промовамы, зъ комедіямы? Умерла людына—поховаты іи тыхень-

ко, зійтись потбму въ гурточокъ, згадаты небижчыка, пом'януты сльозою (п'яною, шепнувъ внутришній голосъ Макарови Ивановичу, але винъ не звернувъ на се увагы), посумуваты, що бидній України нашій щербата доля забирае кращыхъ сынивъ—и розійтись тыхенько по хатахъ, не тремтячы за власну шкуру...

Макаръ Ивановычъ задумався. Не потрибно, цилкомъ не потрибно поквапывся винъ зъ обицялкою йихаты на той похоронъ. Що то въ нього—дві голови на плечахъ, щобъ отакъ рызкуваты, або слава захыстыть його видъ „всевыдочого ока“? Краще бъ було видмовытись, краще бъ не йихаты. И якъ можна быты такымъ необережнымъ?! Цилый вискъ маты на мети обережність —и такъ вклепатыся? Атъ!

— Що мени чыныты, що робыты? Адже я згодывся, обицявъ!— бигае по хати збурений Макаръ Ивановычъ.—Теперь якось нйаково назадъ лизты... А йихаты не можу... и не пойиду, ни за що не пойиду... Але щд мени зробыты, якъ выкрутытись?... Боже!...

Макаръ Ивановычъ бигае по хати, якъ навижений, а Хо не може дали вытрыматы въ свому кутку. Його розбира такый смихъ, що ажъ колькы пидъ грудьмы спырають.

— Ха-ха-ха!—регочеться старый, узявшысь у боку.—Ха-ха-ха! Чы бачывъ хто кумеднйшу фигуру? Отсе „филь“, такъ „филь“, чыстой, мовлявъ, воды!... Ха-ха-ха!

Била борода Хо трусытись видъ реготу, ажъ холодный вистеръ иде видъ неи, а нашъ патріотъ типається, мовъ у пропасныци, уявляючы буйною фантазією вси наслідкы своєї необачной обицянки. Тутъ и компромитація, и втрата мисця, и дбпыты, и таке страхиття, що й малымъ дитямъ не снытсья.

— Не пойиду!—ришае винъ врешти.—Не пойиду!

— Барынь!—ускакуе служебка.—Тамъ прынесено зъ крамныци такый винокъ зъ срибла, що ажъ сѣе на сонци...

— Дурна!—грымае на неи раздратованый Макаръ Ивановычъ и сѣдае за стиль.

— Що його зробыты?—миркуе винъ.—Напышу хѣба, що несподиванно заслабъ и черезъ те не можу йихаты... Доведеться день, зо два не выходыты на вулицю, посыднты въ хати, та що жъ робыты! Усе жъ краще, нйжъ компромитація...

И Макаръ Ивановычъ гладенькымы фразами (звычайно московскымы), выльвае на папери жаль, що несподиванна слабѣсть змушуе його зректысь велького обов'язку, ба й чѣсты въ роли

депутата виявляти свій невтишний смуток надъ свижою могьлою украинського письменника, и черезъ те видсылае винокъ у надіи, що винъ дистанеться не въ гирши руки...

Одно можна додати—Макаръ Ивановычъ не збрехавъ: винъ справди заслабъ... видъ страху.

V.

Хо вступае въ здоровезну кам'яницю, лизе, покректуючы, по ступанци високо, ажъ „пидъ небо“, и втыскаеться въ маленьку кимнату, въ найтемнійшый закутокъ. Въ кимнати—якъ въ улику: гучный гоминъ молодыхъ голосивъ брениуть усима тонамы радосты й смутку. То за столомъ, пры свитли лампы, зибралася въ гурточокъ молодежи, щобъ нимъ розійтысь рижными шляхамы, в-останне може подилытыся вражинными пережитого та надіями на будуччыну.

Бачыть Хо передъ собою людей повныхъ сылы, энергіи, виры, злученыхъ зъ собою теплымы, слыве братерськымы видносынамы. И не дыво: уси вони грилыся билия одного вогныща, коженъ бравъ звидты свитло й тепло. Огныще те—любовь до краины своеи, до своего народу; свитло—то идея, що дала змистъ жыттю, то свидомистъ своихъ обов'язкивъ; тепло—вира въ перевагу добра надъ зломъ, правды надъ кривдою, свитла надъ темрявою...

— Братики мои!—здіймае ричъ одынъ,—розходымось мы рижными шляхамы, розлучаемось... Розлучаемось, на вики злучени одною идеею... идеею наційно-культурного видродження краины нашої... Передъ нами жыття, передъ нами работа... Розійдимось мы парусамы сонця, понесимо свитло у темни закутки... Розплывимось глыбокымы ричкамы, зросимо ридну землю, и—„якъ дывочии винки зазеленіють наши нывы...“ Не лякаймось велькосты праці, не жахаймось дороги важкои. Въ идеи нашій, въ нашій праці, въ нашій смилывости—сыла наша. Пью за смилывисть!

— За смилывисть!—лунають голоса, вторуючы брязкоту чарокъ.

— Хе-хе-хе! за смилывисть...—глузливо шепотыть Хо.—Розійдемось парусамы... розиллемось ричкамы... Хе-хе-хе! Ой, якъ устануть туманы, якъ закутають парусы ти, якъ потыснуть морозы та скують рички—побачымо, куды динеться смилывистъ ваша!... Хе-хе!... А про дида Хо й забулы? Не пам'ятаете, яку

чудодійну сылу мае борода його? Ге? А сього не хочете?... И Хо трясє бородоу, сповняючы хату холоднымъ витромъ.

Але молодижъ зъ усмишкою слуха старого. Лякай, диду!..

— Намъ скажуть, що думкы наши не нови,—обзывается дру- гий,—и ранійшъ не одне чысте сердце загривалося такымы жъ иде- ямы... Та тымъ то й ба, що тоди тилькы идея набирає вартосты, колы поростає тиломъ, переводыться въ жыття. Перевагу нашу я добачаю найголовнійше въ тому, що мы поставылы соби зав- даннямъ перевести наши идеи въ жыття, и певни, що зробымо все, що въ нашій сылы й змози... Будьмо передъ усимъ скрызъ Украинцямы—чы то въ свой хати, чы въ чужій, чы то въ сво- му край, чы на чужыни. Хай мова наша не буде мовою, якою звертається лышь до челяди... Хай вона бреныть и розгор- тається въ родыни нашій, у нашыхъ зносынахъ товарыськихъ, громадськихъ, у литератури—скрызъ, де намъ не зациплено... Не попускаймо соби навить у дрибнычкахъ. Несимо прапоръ sprawy нашой въ дужыхъ рукахъ, а будьмо консеквентнымы, не видди- ляймо слова видъ дила... Не жахаймось, що дило те таке вельке, таке важке... Робимъ, що можемо: на яку бъ дорогу не ступылы мы—йдимъ смильво, пам'ятаючы, що вси дороги провадыть до Рыму... А покы що, намъ треба працы, працы и працы... Я, якъ вы знаете вже, маючы шматочокъ власного грунту, йду на село господарюваты... Прыдывляючысь блыжче до жыття села, я пере- свидчывся, що навить одна интеллигентна людына може багато тамъ зробыты, скоро потрапыть забезпечыты соби поважання та впливъ. Абы охота, а знайдеться змога прыложыты руки й до освиты, и до полипшення экономичного та морального стану нашего люду...

— А сыла ворожа? А кроты, що стануть пидриваты будынокъ твій? А шынкаръ? А жмыкруты всяки?—ажъ пидскакує на мисци Хо, трясучы бородоу.—Чы жъ ты гадаешъ, що то жарты?

— Знаю,—веде дали будучый хлиборобъ, наче видповидає на запытанья Хо,—що доведеться мени рахуватыся зъ чымалымы труднацямы, стриты багато перешкодъ, але тежъ багато й виры въ мене у свою идею, багато сылы молодой, багато энергii вкладу я въ свою працю! Пью за працю на пожытокъ краини нашій, панове!

Выпыто за працю.

— Прймаючы сей тостъ,—обзывается третій,—додамъ килька сливъ. Прыгадайте соби, панове, байку про селянына, що, вмираючы, на пучку прутыкивъ показавъ сынамъ, яку силу мае йедність. Ото жъ йедности, яка робыла бъ часъ зъ кволыхъ навить одыныць незламаню сылоу, потребуемо й мы... Важка праця, перешкоды, що немынуче стануть намъ на дорози, усяки лыхи прыгоды—здолають зламаты хочъ яки сылы, хочъ яку енергію, и горе людныи, що въ такихъ обставынахъ почуветься самотною, видирванымъ лыткомъ... Ото жъ треба намъ цементу, щбъ бъ на ривни зъ идеєю звязувавъ насъ до-купы, а такимъ цементомъ уважаю я щыри, чысто братерськи видносныи межы намы, обопильну помичъ, пораду... Опричь двохъ тостивъ—за смилы-вистъ и за працю—пью ще й третій: за йедність!

— За йедність!—торкнулись вси чаркамы.

У маленькій кимнатци чымъ дали стае гучнійше. Въ атмосфери, повній палкыхъ речей, смилывыхъ порыванъ, надій, енергіи, повній безкрайои виры въ идею та власни сылы, загритій юнацькымъ запаломъ—гарно почувается молодижъ. Байдуже й, що Хо зъ усеи сылы намагається налякаты іи: то бородоу мае, зъ витромъ холоднымъ дрижакы посылаючы, то видхыляе заслону, показуючы спокусы й небезпечности, що мріють на шляху жыттьовому... Байдуже!... Палка молодижъ у жыви очи сміється старому, кепкуе зъ його заходивъ, зве його порохномъ.

Хо мае прычыну радиты, бо хто жъ то, якъ не винъ нарикавъ на полохлывистъ, що трыма його на свити, не дае спокійно зложыты кистокъ у домовыну? Але Хо не сьогодняшний, винъ старый, якъ свить, його не звездешъ. Охъ, багато бачывъ винъ на вику свому! Бачывъ винъ и такихъ, що, повни молодецой видвагы, выклькалаы на герць потугы зла, а якъ прыйшло що до чого—перши жъ п'ятамы накывалы. Ставьтсья, якъ левъ, а гыне, якъ муха. Бачывъ Хо такихъ, охъ, бачывъ и теперь... не вирыть. Просто не вирыть, щобъ ся палка молодижъ, скоро зиткнеться зи справжнимъ жыттьямъ, вытривала боротьбу зъ його чудодійною сылоу, не пидхылылася ій. Адже й таки Макары Ивановчы малы свои хвылыны звагы, а теперь щбъ зъ нымы сталося? Пожалься, Боже!...

— Слова, фразы!...—шепотыть Хо,—се абы-хто зможе! А отъ диломъ довесты видвагу—й то не нерозсудлыву видвагу, а таку, щобъ давала змогу повсякчасной праці—се я розумію! Не могу,

правда, напередъ сказаты, що вы не здатни на се, але не повірю, погы жыття ваше не покаже вашои правды... А тоди... О, тоди страхови Хо лекше стане, бо бльжче буде до могылы...

Хо слухае, якъ молодой ликаръ розгортае планы своеи ликарської та просвитной діяльности на сели, де мае замиръ оселытысь. Винъ веде боротьбу зъ темнотою, зъ забобонамы, зъ ворогуваннямъ селянына до интеллигента, организуе дешеву медычну помичь... Чуе Хо, якъ сильський учитель обицяе хытромаудо керуваты помижъ пидводнымы каминнямы сучасныхъ порядкывъ, а такы доплысты, куды треба, такы досягты меты своеи... А ось почынаючы псыменныкъ нахваляеться шыро взытысь за працю, за поважни студіи, простаты свои идеи та працюваты не то въ свято, але й у будень... И Хо не може його ніякъ злякаты а ни цензурнымы умовамы, а ни фатумомъ украинського псыменныка пысаты gratis, або за „бигъ-дасть“...

Довго ще, мовъ уликъ той, гуде маленька кимната „пидъ небомъ“, довго ще чекае Хо, ажъ погы братерський поцилунокъ на прощання не закинчыть сього памятного вечора.

— Не полекшало мени зъ того, що глянулы мени сьогодни въ вичи, не полекшало...—шепотыть Хо, плентаючысь за останнимъ зъ гостей.

— И не полекша, ажъ пересвидчуся, що не порожни згукы луналы тамъ у кимнатци, що часъ и жыття не зламають видвагы вашои... Почекаю ще... почекаю...

* *
*

Мынае килька лить.

Змордованый вичною блуканыною, знуджений полохлывистю всього живучого та невдячною ролею страха, шкандыбае по курній дорози Хо, пидпираючысь довгымъ костуромъ.

— Скучно на свити, нудно на свити... скрызъ повно страхополохивь...—мымыть старый у роздратованню,—а ты волочысь по свитахъ, не бачучы кинця-краю свой мандривци... Охъ, важко-важко, спочыты бъ уже...—зитхае винъ до спокою.

— А що се манячыть у ливоручь?—зацикавывся Хо, з-пидъ руки вдывляючысь у далечинь, що червонила вся въ проминняхъ зходячого сонця.—Село? Не пиду туды: остобисилы мени осели

людськи... Э, ни, стривайте—зайду, бо тутъ живе той хлиборобъ-интеллигентъ, що то нахвалывся запровадыты на сели нови порядкы... Побачымо!...

Сонце вже сидало, колы Хо входывъ у село. На сампередъ, якъ пристало порядному подорожньому, подавсь винъ до коршмы. Але що за дыво? коршму хтось обгородывъ, прыбывъ нову табличку надъ дверыма та повыганывъ звидты, мабутъ, усихъ п'яныць, бо якось тамъ такъ дывно тихо, мовъ у церкви... Хо наiblyзввся, глянувъ на табличку й прочытавъ: „Школа“. Э-ге-ге! Ось воно що! Недавно була коршма, а теперь школа. Де жъ коршма? Хо обійшовъ село, але коршмы не було. Чудасія, та й годи! А що то робыть панъ дидычъ, цикаво глянуты?—подається Хо до чепурного двора, що дывыться на нього осяянымы викнамы. Старый прысувається до викна, зазира въ середыну й бачыть:—у хати, за столомъ, сыдятъ гости: учитель та селяне. Уси вони, вкупи зъ господаремъ, щось пышуть, рахують, миркують. У кутку двоє дитей граються, деклямуючы байку Глибова: „Вовкъ та ягня“.

— Що вони тамъ рахують?—шепотыть Хо, прыслухаючысь.— Эге! ось що—касу ощадну заложылы. Бачъ ихъ! А се зновъ що? Гомонять про якусь землю, що громада мае купыты въ судидного дидыча. Эге, винъ такы оре перелигъ свій, той хлиборобъ! Що жъ дали, що ще нового?... Хо однакъ мусыть видирваты увагу видъ товариства, бо въ хату вступае жинка господаря, звертаючысь до дитей чыстою, неламаною мовою:

— А йдите, диточки, гратыся въ другу хату, бо вы тутъ заважаєте...

За якусь часынку господыня зновъ увиходыть, прохаючы всихъ на вечерю. Здывованый Хо бачыть, якъ уси посполу сидають за стиль, и каже до себе:—А дывы! тутъ наче нема пана й мужыка, а сами люде...

По вечери гости прымощуються, де кому выгиднійше, а господарь выймае кныжку.

Тутъ вже Хо не вытрымуе. Його обхоплюе непереможне бажання выкыкаты видважного господаря на останню боротьбу зъ собою. Хо збирае всю свою потугу: проймаючымъ холодомъ віе борода його; чудодійна сыла, мовъ хмары ти, насувае найстрашнійши картыны передъ очи лектора, а лекторъ наче не по-

мичае сього. Але врешти, почувшы прысутність страху, винь видрывається видь кныжки, обертається до Хо й дывыться йому въ вичи довгымъ, зважлывымъ поглядомъ...

И вразъ Хо помичае, що видь погляду того діються зъ нымъ незвычайни речи: зъ борода вже не віе проймаючий холодъ, вона тратыть свою чудодійну сылу, тило його меншае, лекшае, немовъ частына його парюу взялась або порохомъ розсыпалась. Хо чуе, що на души въ нього стае лекше, видраднійше, що бильшъ такыхъ смилывыхъ поглядивъ—и скинчыться його довичня мандривка и складе винь на спочынокъ свои стари, натружени кисткы...

Хо видступається видь викна, нызько схыляе сыву голову и чоломъ даючы передь новитнимъ лыцаремъ, шепотыть:

— Спасыби...

Зрадилый Хо бижыть дали. Його кортыть побачыты всихъ, що пам'ятного вечора, въ кимнатци „пидь небомъ“, об'явылы вйну страхови, пьучы за смилывисть. 'Іы то вси воны вытривалы, якъ хлиборобъ той? Чы то жъ уси, мовъ подарункомъ найдорожчымъ, потишаты його смилывымъ поглядомъ? Эй, колы бъ то, колы бъ то!...

Хо йде дали, не чуючы втомы, не вважаючы на глуху ничъ. Ось и небо осмихнулось передь свитаннямъ, ось и сонечко земли вродльвий на добры-день дало, а Хо чымчыкуе, поспишаючы до села, де молодой ликарь, вирный свой идеи, мавъ розгорнуты свою ликарську та просвитну практыку. Врешти—село. Хо пидійшовъ до села, и перша хата, яка кынулась йому у вичи була—шпыталь. Ся маленька, чепурненька хатынка середь саду—шпыталь, мисце страждання и заразомъ боротьбы зъ тымъ стражданнямъ. Хо ставъ на порози, зазырнувъ у середину. Що тамъ? Чы нема ликаря? Ни, йсть: винь на свому мисци, биля хорыхъ. Тилькы винь не помичае Хо, що всима сыламы намагається звернуты на себе його увагу: ликареви просто николы. Тутъ нового хорого прывезено, тамъ операція, а то треба й лыкы самому налагодыты. Сыла роботы! Довго чыгае Хо на хвылыну, колы ликарь буде вильнійшымъ... Ажъ ось и дочекався. Ликарь иде до-дому, обидае, а по обиди замыкається въ свой хатыни, щобъ никто не заважавъ йому пысаты популярный выкладъ зъ гигиены для селянь, звычайно—мовою вкраинською... Отсю то

хвылыну й уважае Хо за слушну для свого досвиду. Винь діймае трудивныка холодомъ, винь малюе передь нымъ картину недостаткивъ, убожества, бо щó дасть сильська практыка? Винь показуе йому вси засобы темной сылы, що воюе зъ свитломъ та чесною працею. Дарма! Не жахається ликаръ, а зводять на Хо очи й пронызуе його яснымъ, смилывымъ поглядомъ чеснои людны...

И зновъ чуе Хо, що сыла його слабшае, що самъ винь меншае, и зъ вдячнымъ серцемъ, повнымъ поважання, нызко вклоняється ликареви, шепочучы свое:

— Спасыби...

А якъ тамъ учитель?

И мчаться Хо до другого села и мусыть вклониться вчытелеви, бо винь смилыво плыве помижъ каминнямъ до меты, ни на хвылыну не забуваючы своихъ обицянокъ, своихъ обов'язкивъ.

— Эге-ге! поталаныло мени!—радіе старый.—На добру стежку вступывъ я, пиду и дали по йй...

И ось передь нымъ маленька хата, а въ хати тій, зигнувшись надъ столомъ, худый, блидый, змарнилый—працюе украинськый пысьменныкъ, и лышь велька душа дывыться зъ його велькыхъ очей. Ледве-ледве пизнае Хо въ йому того юнака, зъ повнымъ, рум'янымъ облыччямъ, що рвався до слова пам'ятного вечора. И не дывныця: жыття йшло, а було въ жыттю тому и кайданивъ, и голоду, и холоду, и всего, що мусыть зазнаты спивакъ невильного народу...

— Тры чысныци до смерты,—ришае Хо, дывлячысь на його.—Покынь, бо вмрешъ!—лякае винь господаря свитлычкы.—Бачышь, якый холодь иде зъ бороды моеи, а бувають край, де ще холоднійше...

— Покынуты?—обзывається тыхий голосъ з-надъ столу.—Ни, не покыну!—Вмрты я могу, але що зроблю, те буде зроблено. Холодомъ же не лякай мене, бо покы жевріе вогонь, що маю въ серци, мени буде тепло й добре...

И Хо стрывається очыма зъ худою, мизерною людною и не вытрымуе того погляду, повного виры, повного кохання до краины своеи...

И ще разъ склоняється Хо передъ сылою—выщою й сильнійшою видъ сылы страха.

Вильнійше зитхнувъ старый страхъ, и радисно й легко зробылося на серци въ нього. Йому забажалося самотыны, бо полохлыви люде, що стривались по дорози—стались гыдкымы йому. Чымъ дужчъ покынувъ Хо людськи осели й подавсь геть-геть полямы ажъ до лису. Тутъ, на знайомій галяви сивъ винъ, загорнувся сывою, мовъ туманъ той, бородою, та й замыслвся.

Сыдыть Хо и не помичае, що все живе въ лиси пидъ вplyвомъ страху затаило духъ, перестало жыты; що навкругы його запанувала мертва, прыкра тыша. Пташкы ущухлы, звырына прычаилась, мали комашкы замерлы въ травыци. Рослыны боялысь навить тягты сикъ зъ земли, пыты холодну росу, выправыты зибгани лысточкы, розгорнуты звынени квиткы. Пустотлывый парусъ сонця зупынивсь у зеленій гущыни, та лышь здалеку прыдывлявсь до сывои, мовъ туманъ той, борода Хо, боячысь наблызытысь до неи... Тыхо було, мертво... Але Хо не помичавъ того: винъ сыдивъ замыслвшысь, зъ радисною усмишкою на устахъ, зъ надією въ серци. Надія та сягала ажъ у ти часы, колы смилывистъ визьме верхъ надъ страхомъ и Хо зложыть на спочынокъ свои стари, наболили кисткы...

1894 р.

